

HERETICUS

Časopis za preispitivanje prošlosti

Vol. XVIII (2020), No. 3-4

SADRŽAJ

Uvodnik 5

TEMA BROJA: KONTROVERZE O ANTISEMITIZMU MARTINA HAJDEGERA

Danilo N. Basta
Borba za istinu o „Crnim sveskama“ Martina Hajdegera 11

Vladimir Vasiljevič Mironov
Dagmar Vali Gerta Mironova
Filozof i vlast: slučaj Hajdeger 48

Vladimir Dimitrijević
Hajdeger, antijevrejstvo i nada u nacizam:
čitanje „Crnih svezaka“ na tragu Danila Baste 74

Prilozi
Časlav Koprivica
Filosof i ideolog(ija) 101

Anđelka Cvijić
Otrovni fragmenti „Crnih svezaka“ 108

Istraživanja

Slobodan G. Marković
Đavo kod Dostojevskog: između stvarnosti i iluzije 113

Jožef Sabo
Episkop Mojsije Mioković između tri carstva 125

Ogledi

Jovo Cvjetković
Povodom stogodišnjice smrti Maksa Vebera (1864–1920) ... 159

Danica Otašević
Sećanja Radoja M. Jankovića
na profesora i akademika Slobodana Jovanovića 169

<i>Radoje M. Janković</i> Slobodan Jovanović profesor univerziteta	173
---	-----

Tokovi

<i>Karl Jaspers</i> Uvod u seriju predavanja o duhovnoj situaciji u Nemačkoj	181
--	-----

Zbivanja

<i>Zoran Nikolić</i> Vinaver, Konstantinović i šabačko ogledalo	187
--	-----

Pogledi

<i>Mirko Magarašević</i> Čiji džoker je Radomir Konstantinović?	191
--	-----

<i>Danilo N. Basta</i> Hegel u Brozovoj senci	200
--	-----

<i>Momo Pudar</i> Naš svet u bespuću vremena	204
---	-----

Intervju

<i>Miloš Jevtić</i> Razgovor sa Smiljom Avramov na Radio Beogradu	219
--	-----

Sećanja

<i>Jovica Trkulja</i> Sećanje na profesora Dragaša Denkovića – 110 godina od rođenja	237
--	-----

<i>Momir Milojević</i> Naš Dragaš Denković	239
---	-----

<i>Aleksandar A. Miljković</i> Profesoru Dragašu Denkoviću u spomen (16. januar 1910 – 18. juni 1999)	247
---	-----

<i>Vojislav Koštunica</i> Dragaš Denković (1910–1999)	258
--	-----

<i>Ratko Marković</i> Dr Dragaš Đ. Denković	262
--	-----

<i>Jovica Trkulja</i> Pohvala učiteljima, Denkovićev odnos prema svojim profesorima	266
---	-----

Dosije

- Rehabilitacija političkih osuđenika
u Srbiji – Slučaj Nedeljka Stefanovića 289
- Svetislav Lj. Marković*
Bratislav N. Stojiljković
Osuda, pogubljenje i rehabilitacija
ivanjičkog učitelja Nedeljka Stefanovića 290
- Jovica Trkulja*
Dokumentacija o slučaju Nedeljka Stefanovića 307

Osvrti, prikazi, recenzije

- Vladimir Marković*
Italijanski socijalisti i Musolini
(*Jasna Tkalec, Prvi svetski rat, italijanski socijalisti
i Musolini: legende i politički realizam*) 317
- Jovica Trkulja*
Milovan Đilas i evropski socijalisti (Nikola Mijatov,
Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950–1958)) 321
- Stefan N. Dragičević*
S verom u Boga, bez straha od ljudi!
(Patrijarh moskovski i sve Rusije Kirilo,
Zapitajmo se o budućnosti čovečanstva) 324

Biobibliografije

- Dobro Aranitović*
Biobibliografija Evgenija Spektorskog 327

In memoriam

- Jovica Trkulja*
Poslednje zbogom profesoru Spasoju Grahovcu 343

.....
TEMA BROJA
.....

**Kontroverze o antisemitizmu
Martina Hajdegera**

Borba dana i noći, ulje na platnu, 78 x 115 cm, 1921.

Andelka Cvijić
novinar i publicista, Beograd

OTROVNI FRAGMENTI „CRNIH SVEZAKA“ Danilo Basta o Hajdegerovom antisemitizmu

Kada jedan mislilac, čije je ime i pored ozbiljnih mrlja koje su neupitno obojile njegovu biografiju a za sumnjati je i osenčile njegovo delo utemeljeno u svetsku filozofiju, naknadno lično podastre još eklatantnije dokaze o svojoj tamnoj prošlosti, onda to naučnu javnost ozbiljno ustalasa. I svaka nova činjenica žestoko uzdrma i apologete i kritičare, kojima je potrebno izvesno vreme da se od tog potresa presaberu kroz žučne debate, simpozijume, studije i knjige. Sve do novog šoka.

Ovog puta reč je o nemačkom filozofu Martinu Hajdegeru (1889–1976), jednom od najznačajnijih ali i najkontroverznijih mislilaca 20. veka, za čiju se odanost nacionalsocijalizmu uglavnom znalo, ali o antisemitizmu, pa čak i rasizmu pretpostavljalo. I pored tih saznanja i slutnji, Hajdegerovo filozofsko delo je najvećma sa pažnjom proučavano, a u njemu nalažene izuzetne i inspirativne ideje. Ipak, zadržana je pozornost na bliskost Hajdegerovog nacionalsocijalizma i izglednog antisemitizma sa njegovom filozofijom, s jedne strane, dok je s druge ostala bezuslovna, gorljiva apologija Hajdegerovoj misli.

I tako je to išlo sve do 2014-te, kada je u okviru *Celokupnog izdanja* spisa Martina Hajdegera od ukupno 102 knjige počelo objavljivanje dnevničkih zapisa od 1930-ih do 1970-ih. Zapisi su beleženi u sveske sa crnim koricama, pa su zato i nazvani *Crnim sveskama*; do tada nisu bili dostupni jer je Hajdeger izričito zahtevao da budu obelodanjeni po njegovoj smrti, i to u *Celokupnim izdanjima*. Tako su od 2014-te sukcesivno iz štampe izlazili tomovi 94–96, 97–98, 99, 100, 101 i poslednji, 102. Svoje zapise u *Crnim sveskama* Hajdeger je formulisao kao misaono iverje, kao pokušaj pronalaženja puta ka novom mišljenju koje je, po završetku metafizičkog mišljenja, okarakterisao kao *povesnobivstveno*. Pisani su u fragmentima, nekad rečenica-dve, a nekad esej na nekoliko stranica, a njihov priređivač je Peter Travnj, filozof iz Vupertala. Prvi tom je napisan u periodu između 1931. i 1938, od uspona i dolaska na vlast Adolfa Hitlera, dok naredni tomovi vremenski pokrivaju narednih tridesetak godina i glavne događaje, Drugi svetski rat, poraz Trećeg Rajha i podelu Nemačke na Istočnu i Zapadnu.

Svojim pojavljivanjem *Crne sveske* nisu mogle, a kamoli smele da prođu nezapaženo; kao da se samo na njih čekalo. U svetskoj filozofskoj

zajednici obnovljene su diskusije i polemike, organizovani naučni skupovi. Sa velikim razlogom. U *Crnim sveskama* konačno je sam Hajdeger potvrdio svoju privrženost nacionalsocijalističkoj ideji, i svoj nesporni antisemitizam; iako od par hiljada stranica *Svezaka* antisemitski zapisi zauzimaju svega oko tri, značenje im je apsolutno precizno, i ni slučajno nije Hajdegerova omaška.

Crnim sveskama kod nas bavila su se, poimence, dvojica filozofa: Saša Radojčić, koji je u decembru 2016. u „Letopisu Matice srpske“ objavio tekst *Crne sveske*, i akademik Danilo N. Basta, koji im je posvetio celu knjigu. Pod naslovom *Crne sveske i Hajdegerov antisemitizam. Hermeneutičko-kritički pregled*, autor ju je upravo ovih dana objavio u okviru svojih *Sabраних spisa* od 14 knjiga. Njom je ovaj izdavački poduhvat od nesamerljive vrednosti za našu kulturu okončan, a zajedničkim snagama objavili su ga „Dosije studio“ iz Beograda i „Gutenbergova Galaksija“ iz Obrenovca (urednik i priređivač je Jovica Trkulja). U *Sabраним spisima* Danilo N. Basta je po jedan tom posvetio Kantu, Fihteu, Slobodanu Jovanoviću i Mihailu Đuriću, ali i različitim filozofskim temama kao što su pravo, utopija, sloboda, hermeneutika, pravda, samopoštovanje... Za Hajdegera je, međutim, izdvojio četiri toma od kojih u trećem, *Hajdeger 3*, u celosti pažnju usredsređuje na *Crne sveske*.

Polazeći od uverenja da bi bilo zanimljivo ispitati paralelizam između *Crnih svezaka* i ostalih Hajdegerovih tekstova, Basta naslućuje da je „sva prilika da *Crne sveske* nisu tek tako zanemarljiva uzgrednica, bez posebne vrednosti, značaja ili težine za sagledavanje i razumevanje osnovnog puta Hajdegerovog mišljenja u celini.“ Razrada tog preliminarnog stava, dakle, pretpostavlja potpuno upoznavanje sa Hajdegerovom filozofijom, pa tek onda njeno suočavanje sa nesumnjivim nacionalsocijalizmom i antisemitizmom ovog filozofa. Da bi u tome uspeo, autor se odlučuje da knjigu posveti debati, četvrtoj po redu od 1946, procenjujući da je različitost u mišljenjima dobila razmere veće nego u svim dosadašnjim filozofskim sučeljavanjima te, stoga, zaslužuje posebni tom u kojem će se u brižljivom izboru naći najvažnija razmatranja, kako ona vatreno odbranaška do subjektivnosti tako i ona obzirno fundirana na objektivnosti.

Budući opredeljen za iznošenje suštine debate (na više od 400 stranica!) Basta je odustao od svog autorskog teksta, ali ta je odluka pre formalna, jer knjiga sadrži više autorskog nego što bi se našlo u jednoj tekstualnoj celini. Reč je o aktivnom dijalogu koji Basta vodi sa iznetim stavovima svojih kolega, obrazloženja i dokaze koji su iznošeni razmatra analitički, logički pouzdano i konzistentno; suprotstavlja im se, podržava ili daje svoju verziju, zavisno od uočenih nedoslednosti i nejasnoća. Zato je zadovoljstvo čitati ovu knjigu koja nalikuje najzujbudljivijem štivu vrhunske,

vrcave misaone jasnoće i preciznosti, ispisanu rafinirano ubedljivo i pitko, potvrđujući koliko je srpski jezik višeslojno izražajan.

Danilo N. Basta se posebno osvrće na zapažanja koja smatra za potrebno da istakne, a koja filozofskom argumentacijom ukazuju na projekciju Hajdegerovog nacionalsocijalizma i antisemitizma na njegovu filozofiju. U tom je smislu podsticajno osvrnuti se i na aspekte Hajdegerovog života, koji govore više od samih činjenica. Evo jednog: Hajdeger je postao član Nacionalsocijalističke nemačke radničke partije 3. maja 1933. godine, „iz unutrašnjeg uverenja i iz svesti da su samo na tom putu mogućnosti pročišćavanja čitavog pokreta“, kako je napisao u jednom pismu svome bratu Fricu, tokom prepiske od 1930. do 1949. godine (upravo u vreme, primećuje Basta, kada nastaju i „ubojiti, u neku ruku i otrovni, antisemitski pasaži u *Crnim sveskama*“). U pismu od 18. decembra 1931. Martin bratu preporučuje čitanje *Majn Kampf*-a, ukazujući na Hitlerov pouzdani politički instinkt, i zaključuje da nacionalsocijalistički pokret odlikuje sasvim drukčija snaga, i da „nije više reč o sitnoj partijskoj politici – nego o spasavanju ili propasti Evrope i zapadnjačke kulture. Ko to još ne shvata taj je vredan da bude smrvljen u haosu.“ Prema Hajdegeru, Nemci su narod pred kojim je zadatak da spasavaju Zapad; Jevreji, kao neukorenjeni u tlo, sprečavaju konačno dovršenje *metafizike* i početak zapadnjačkog mišljenja i bivstvovanja. Zato će zloumnim zločinom, izraslim na uverenju o veličini nemačke rase, biti smrvljeni u haosu (Basti ne promiče činjenica da Hajdeger već 1916. godine koristi izraz „nemačka rasa“ u sasvim pozitivnom značenju. Docnije će, dodaje, „rasa“ postati jedan od ključnih „pojmov“ nacističke ideologije).

Ključno pitanje na koje su filozofi tražili odgovor je: „Da li je Hajdegerov antisemitizam proizišao iz njegovog shvatanja *povesti bivstva*, i da li je njime i obrazložen?“. Prema mišljenju Danila Baste Hajdegerov antisemitizam je „nesumnjivo filozofski utemeljen“, i nije nedužan; Basta prihvata mišljenje Marion Hajnc, filozofkinje i profesorke na Univerzitetu u Zigenu, da su antisemitski zapisi „moralno i politički uznemirujući“, a da ono novo što su predočile *Crne sveske* nisu „ni antisemitizam ni nacionalsocijalizam kao takvi, nego njihovo obrazlaganje sredstvima Hajdegerovog filozofskog mišljenja“, i da se „do srži problema Hajdegerovog antisemitizma (te 'male otrovne doze' kako ju je nazvao Peter Travni), može dospeti samo kroz kritiku *povesnobivstvenog* mišljenja.“

Odgovori se traže i na pitanja: „Zašto Hajdeger nije uništio *Crne sveske* koje ga suštinski žigošu?“, i „Kako je moguće da je filozof takve umnosti bio toliko lišen stida da nikad javno nije priznao nacistički zločin nad Jevrejima?“ Time je diskreditovao i sebe i svoju filozofiju, dopustivši da bude identifikovan sa počiniocima holokausta. Ako bismo se priklonili psihologiziranju, možda bismo deo odgovora našli u Hajdegerovom ljudskom

licu, u postojanoj odanosti ideji nacionalsocijalizma (iako je Partiju napustio po završetku Drugog svetskog rata), u zlokobnoj sujeti, zaumnoj svesti koja prkosi razumu i, u ime jedne filozofske ideje, čvrsto zatvara oči pred užasom holokausta? Izglednost rešenja izvesno se skriva u Hajdegerovom glavnom delu *Bivstvo i vreme* (1927), u kojem on „hoće da od zla načini ontološki, a ne moralni i politički problem“, pa traga za zlom „u dubini“ (Laš Fr. H. Svensen, *Filozofija zla*, „Geopoetika“, 2006)...

I, dok se na odgovore čeka, knjiga *Crne sveske i Hajdegerov antisemitizam. Hermeneutičko-kritički pregled* Danila N. Baste pouzdano prikazuje slučaj „izdaje filozofije“. Jer, kako kaže autor, *Crne sveske* su „iznele na videlo ledenu bezdušnost Hajdegerovog antisemitizma i njegovu filozofsku sraslost sa nacističkim pokretom; mogle bi biti skupa cena za neizvesnu budućnost Hajdegerovog mišljenja bivstva. A nije isključeno da su u toj budućnosti već izrekle osuđujuću besprizivnu osudu.“

Bosanski pejzaž (predeo), ulje na kartonu, 17,8 x 27,4 cm, oko 1941.